TUOMAS HOPPU

Lojaalisuus Venäjää kohtaan ensimmäisen maailmansodan aikana

Ensimmäisen maailmansodan alussa 1914 oli vielä mahdollista korjata suomalaisten ja venäläisten sortovuosina kärjistyneitä suhteita. Suomessa oli aitoa lojaalisuutta varsinkin tavallisen kansan keskuudessa, kun sen sijaan sivistyneistö asettui tukemaan Venäjää lähinnä taktisista syistä: toivottiin autonomian palauttamista. Venäjä ei kuitenkaan palkinnut Suomen lojaalisuutta tasoittaen näin tietä jääkäriliikkeelle ja muille itsenäisyyspyrkimyksille.

■ Ensimmäisen maailmansodan aikana Venäjän armeijaan värväytyi yli 700 suomalaista vapaaehtoista, joista yli 600 lopulta palveli emämaan sotavoimissa. Heistä yli 100 valmistui upseereiksi loppujen palvellessa pääasiassa rivimiehinä. Myös muutamia lääkäreitä sekä Suomen sotaväen lakkauttamisen yhteydessä eronneita upseereita värväytyi ammatillisista syistä vapaaehtoisiksi. Sortovuosien ilmapiirissä näin laaja toiminta Venäjän hyväksi vaikuttaa yllättävältä. Väistämättä nousee esiin kysymys siitä, kuinka lojaalisia suomalaiset oikeastaan olivat ensimmäisen maailmansodan aikana.

Suomen itsenäistyminen Venäjästä ei ollut yksiselitteisen loogisen kehityksen tulosta vaikka erityisesti itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä – ja toisinaan vieläkin – näin on esitetty. Tämän näkemyksen mukaan venäläisten sortovuosina tekemät hyökkäykset suomalaisten oikeuksia vastaan synnyttivät itsenäisyyspyrkimykset, jotka ensimmäisen maailmansodan luomassa suotuisassa tilanteessa johtivat itsenäisen Suomen syntyyn. Kuvaus on kuitenkin liian mustavalkoinen, sillä useiden suomalaisten mielissä määrätynlainen lojaalisuus Venäjää kohtaan eli vahvana aina syksyyn 1914

saakka, keisarikuntaa Gustaf Mannerheimin tavoin vuosikymmeniä palvelleiden keskuudessa jopa vielä tämän jälkeenkin.

Maailmansota ja Suomi

Maailmansodan alussa Suomi julistettiin sotatilaan, joka merkitsi maan siviilihallinnon alistamista sotilasjohdon määräysvaltaan. Sodan alussa venäläisten sotilasviranomaisten toiminta oli kaikin puolin korrektia. Liikekannallepanossa pieni joukko Venäjän armeijan reserviin kuuluneita suomalaisia – pääasiassa Suomen sotaväen lakkauttamisen jälkeen venäläisissä yksiköissä palvelleita upseereita – kutsuttiin aseisiin. Venäläiset toimivat voimassa olleiden lakien mukaisesti eivätkä upseeripulastaan huolimatta yrittäneet mobilisoida esimerkiksi Suomen lakkautetun sotaväen upseereita.[1]

Venäjällä palvelleet suomalaiset aktiiviupseerit sekä heidän reservistä sotaan kutsutut kollegansa puolestaan ryhtyivät kuuliaisesti toteuttamaan sotilastehtäviänsä siitä huolimatta, että kaikkia ei Venäjän riveissä palveleminen enää sortovuosien ilmapiirissä miellyttänyt. Ainoastaan senaatin kielenkääntäjä, alikapteeni Oskar von Schoultz jätti noudattamatta liikekannallepanomääräystä, mutta hänenkin kieltäytymisensä perusteena on väitetty olleen uskonnollinen vakaumus. Sotaoikeus tuomitsi Schoultzin vankilaan sekä menettämään aatelisarvonsa.[2]

Senaatti velvoitti virkamiehiä auttamaan kaikin keinoin Venäjän armeijan liikekannallepanoa, ja virkamiehet sekä kunnalliset luottamushenkilöt täyttivätkin tehtävänsä lojaalisti. Voidaan jopa sanoa, että muutamat varsin isänmaallisiksi tunnustetut suomalaiset osoittivat niin huomattavaa yhteistyöhalua, että se todennäköisesti jopa ylitti ne vaatimukset, joita senaatti heille asetti. Se, että nämä henkilöt uskalsivat tehdä näin varsin avoimesti, vieläpä sortovuosien ilmapiirissä, viittaa siihen, että aivan sodan alussa Suomessa vallitsi jopa poikkeuksellisen suuri myötämielisyys Venäjän sotaponnistuksia kohtaan.[3]

Virkamiesten ja kunnallisten luottamushenkilöiden lojaalisuudella oli myös kansan massojen tuki. Jopa koko sortokauden hyvin kielteisesti Venäjään suhtautuneen sivistyneistön keskuudessa myötäiltiin Venäjän sotaponnisteluja ja ilmaistiin vilpitöntä auttamisen halua. Tampereella kaupungin sivistyneistön huomattavimmat naisedustajat kokoontuivat 8. elokuuta 1914 kaupungintalolle perustamaan yhdistystä hätääkärsivien ja haavoittuneiden hyväksi. Tilaisuuden avajaisiksi tohtori Anna Wikander lausui mm. seuraavaa:

> ”On myös mahdollista, että sodan laineet tulevat ulottumaan meidänkin rannoillemme asti ja silloin on aivan luultavaa, että Tampereelle tullaan lähettämään haavoittuneita hoidettaviksi. Näiden mahdollisuuksien varalta tulisi Tampereen naisten ryhtyä vakaviin toimenpiteisiin, ollaksemme valmiita täyttämään niitä velvollisuuksia, joita meiltä voidaan vaatia, ja joiden täyttämiseen jokainen meistä varmaan ilolla ryhtyykin.”[4]

Sortovuosina Suomen oma sotaväki oli vuoteen 1905 mennessä lakkautettu, ja sen jälkeen vain harvat suomalaiset olivat astuneet sotapalvelukseen. Vuoden 1905 jälkeen vain noin parikymmentä suomalaista oli ennen maailmansotaa liittynyt Venäjän armeijaan. Heistä osa oli päässyt kadettikouluihin tai sotaopistoihin opiskelemaan, osa värväytynyt vapaaehtoisesti venäläisiin sotilasyksiköihin. Viimeksi mainittuihin – tavallisesti Venäjän armeijan Suomeen sijoitettuihin yksiköihin – liittyivät sekä upseerin uralle aikoneet sivistyneistön edustajat että muutamat tavallisen kansan riveistä lähtöisin olleet suomalaiset.[5]

1. Tuomas Hoppu (2005) *Historian unohtamat. Suomalaiset vapaaehtoiset Venäjän armeijassa 1. maailmansodassa 1914–1918*, Tampere, 30. Artikkeli perustuu pääosin mainittuun väitöskirjaan.
2. Tor Carpelan ja L. O. Th. Tudeer *Helsingin yliopisto. Opettajat ja virkamiehet vuodesta 1828 II*, Helsinki, 861.
3. Hoppu (2005) 34–35.
4. Ptk. ”Yhdistys hätääkärsivien ja haavoittuneiden hyväksi Tampereella sodan aikana” kokouksesta Tampereella 8.8.1914. Mainitun yhdistyksen arkisto, TKA.
5. Lukumäärä perustuu osittain kirjallisuudessa, osittain arkistolähteissä esille tulleisiin mainintoihin. Katso myös Hoppu (2005) 42.

Vapaaehtoisia Venäjälle

Maailmansota herätti suomalaisissa aluksi suurta innostusta. Koska suomalaiset tiesivät, että vapaaehtoisia oli rauhan aikana kelpuutettu venäläisiin joukko-osastoihin, sadat suomalaiset pyrkivät sodan alussa värväytymään Suomeen sijoitettuihin venäläisiin tarkka-ampujarykmentteihin. Tarkka-ampujarykmenttien päällystöllä ei kuitenkaan ollut ohjeita siitä, miten suomalaisten kohdalla tuli menetellä, joten yksiköt käännyttivät vapaaehtoiseksi pyrkineet takaisin.[6]

Venäjän sotilasviranomaiset olivat torjuvasta asenteestaan huolimatta kuitenkin kiinnostuneita suomalaisista vapaaehtoisista. Alkuvaiheessa kiinnostus johtui ensisijassa sotilaallisista syistä: venäläisillä oli Suomessa vähän joukkoja torjumassa odotettavissa olevaa saksalaisten maihinnousua. Kun venäläisillä oli myös pulaa tulkeista, he pelkäsivät joutuvansa vaikeuksiin puolustaessaan aluetta, jonka väestön kanssa he eivät kyenneet kommunikoimaan ja jonka maasto-olosuhteisiin he olivat varsin huonosti perehtyneet. Suomeen sijoitetun 22. Armeijakunnan komentaja, kenraali A. von der Brincken halusikin saada suomalaisia vapaaehtoisia joukkoihinsa näitä ongelmia lievittämään.[7]

A. von der Brincken pyysi ja sai kenraalikuvernööri Seynin tuen suunnitelmalleen hyväksyä joukkoihinsa suomalaisia vapaaehtoisia. Kenraali arveli vapaaehtoisten lähentävän suomalaisia ja venäläisiä toisiinsa sekä myös lisäävän väestön myötätuntoa venäläisiä sotajoukkoja kohtaan.[8] Hän siis pyrki vahvistamaan suomalaisten lojaalisuutta. Seynin puolestaan on arveltu jopa pyrkineen peittelemään suomalaisten lojaalisuuden ilmaisuja, mutta vapaaehtoisten värväystä hänkään ei vastustanut. Mahdollisesti hän piti ajatuksesta, että suomalaisia sijoitettaisiin venäläisiin sotilasyksiköihin. Juuri tätä venäläisten pyrkimystä suomalaiset olivat ensimmäisen sortokauden asevelvollisuuslain yhteydessä niin kiivaasti vastustaneet.[9]

Venäjän sotilasviranomaiset pyrkivät edelleen toimimaan voimassa olleiden säädösten mukaan. Koska Venäjän sotaministerin Vladimir Suhomlinovin sodan alussa antama määräys vapaaehtoisten ottamisesta ei ulottunut Suomeen, 22. Armeijakunta ryhtyi yhteistyössä Pietarissa olevien 6. Armeijan elimien kanssa laatimaan säädöksiä suomalaisten vapaaehtoisten hyväksymiselle. Tämä vei kuitenkin oman aikansa, ja sillä välin asia eteni hallinnollista tietä Venäjän korkeimmalle johdolle saakka.[10]

Maailmansodan alussa Suomen lehdistössä julkaistiin uutisia, joissa kerrottiin Venäjän upseerikouluihin otettavan uusia oppilaita. Seurauksena oli kyselyjen tulva läänien kuvernööreille sekä kenraalikuvernöörille. Viranomaisten asiantuntemus ei riittänyt suomalaisten ylioppilaiden ja oppikoululaisten tiedusteluihin vastaamiseen. Neuvoa saadakseen kenraalikuvernööri F. A. Seyn kääntyi Venäjän sotaoppilaitosten ylihallinnon puoleen, ja ministerivaltiosihteeri Vladimir Markov kävi esittelynsä yhteydessä 26. elokuuta 1914 keskusteluja itse keisarin kanssa.

Ei ole tiedossa, oliko Markov aloitteen tekijä esittelynsä yhteydessä 26. elokuuta, mutta joka tapauksessa sekä hän että keisari Nikolai II olivat molemmat hyvin tietoisia varsinkin suomalaisen sivistyneistön upseerinuraa koskeneista kyselyistä. Keisaria oli asiasta informoinut ainakin sodan alussa Suomen kautta Venäjälle palannut suuriruhtinas Mihail Aleksandrovitš. Nikolai II myönsi mainitussa ministerivaltiosihteerin esittelyssä suomalaisille luvan liittyä Venäjän armeijaan, ja asiaa koskeva tiedonanto julkaistiin suomalaisissa sanomalehdissä muutamia päiviä myöhemmin.[11]

Käytännössä Nikolai II:n antama lupa ainoastaan laillisti jo pienimuotoisena alkaneen vapaaehtoisten värväyksen. Helsingissä venäläiset sotilasviranomaiset olivat alkaneet hyväksyä suomalaisia armeijaan tavallisina sotilaina heti elokuun puolivälin jälkeen. Todennäköisesti tässä vaiheessa toimittiin sotaministeri Suhomlinovin vapaaehtoisia koskeneiden määräysten mukaisesti. Suomalaisten vapaaehtoisten hyväksymistä koskeneet viralliset ohjeet valmistuivat vasta syyskuun 1914 alkupuolella, mutta ne eivät merkittävästi eronneet Suhomlinovin alkuperäisistä sodan alussa antamista määräyksestä. Ainoastaan venäjän kielen osaa-

mista koskeneita vaatimuksia kiristettiin, mutta tästäkin luovuttiin myöhemmin.[12]

Upseereita valmistaviin sotaopistoihin suomalaiset olivat voineet pyrkiä myös rauhan aikana, mutta syyskuun 1914 alussa viranomaiset saattoivat julkisuuteen sotaajan kursseja koskeneita hakuohjeita. Suomalaista sivistyneistöä houkutteli sotaopistoihin erityisesti se, että sota-aikana upseereita koulutettiin lyhennetyillä kursseilla. Vänrikin arvo oli mahdollista saavuttaa ainoastaan neljä kuukautta kestävän kurssin jälkeen.

Värväytymisen korkeasuhdanne vallitsi elokuun 1914 lopusta saman vuoden syyskuun puoliväliin. Vapaaehtoisista rivimiehistä enemmistö oli lähtöisin työväenluokasta. He aistivat ympärillään ilmapiirin, joka tarjosi runsaasti esimerkkejä myötämielisestä suhtautumisesta Venäjän sotaponnisteluihin: virkamiehet tukivat Venäjän armeijan liikekannallepanoa, lehdistö kirjoitti pääosin myötämielisesti Venäjästä, rautatieläiset saivat Venäjän viranomaisilta julkisen tunnustuksen liikekannallepanon menestyksellisestä suorittamisesta, Suomen Punainen Risti ja liikemiehet varustivat kenttäsairaaloita Venäjän rintamalle, Suomen kaupungit perustivat sairaaloita haavoittuneita varten ja ympäri maata kerättiin erilaisia lahjoja venäläisten sotilaiden hyväksi. Miksi ei olisi ollut hyväksyttävää liittyä Venäjän armeijaan myös vapaaehtoisina sotilaina?

Selvästi ilmenevä lojaalisuus kuitenkin vain mahdollisti vapaaehtoisten värväytymisen Venäjän armeijaan. Alueelliset erotkin olivat huomattavia. Valtaosa vapaaehtoisista tuli Uudeltamaalta tai Hämeestä. Venäläisiin kielteisesti asennoituneista Vaasan ja Oulun lääneistä vapaaehtoisia ei vastaavasti juuri löytynyt, ja Turun ja Porin sekä Viipurinkin läänit olivat suhteellisesti aliedustettuina. Todistettavasti myös ruotsinkieliset suhtautuivat suomenkielisiä torjuvammin vapaaehtoiseksi värväytymiseen.[13] Ympäristön neutraalimpi suhtautuminen venäläisiin helpotti selvästi vapaaehtoiseksi lähtöä, mutta varsinaiset syyt värväytymiseen olivat kuitenkin yhteiskunnallisista oloista johtuvia.

Suurin osa rivimiehistä oli lähtöisin yhteiskunnan alemmista sosiaalisista ryhmistä. He toivoivat, jos eivät välttämättä pysyvää parannusta asemaansa, niin ainakin pääsevänsä pakoon maailmansodan aiheuttamaa massatyöttömyyttä. Pessimismiin oli syynsä, sillä nämä työläiset olivat tottuneet jo normaalivuosinakin talvityöttömyyteen. Upseereja valmistaviin sotaopistoihin kirjoittautuneiden sivistyneistön edustajien tärkeimpänä motiivina oli uran luominen. Kaikki eivät suinkaan olleet kiinnostuneita varsinaisesta sotilasurasta, vaan uskoivat upseerinarvon tarjoavan rauhan tullessa tiettyjä mahdollisuuksia myös siviiliuralla etenemiseen.[14] Suomen Kadettikoulun entiset upseerit tarjosivat hyvän esimerkin tässä suhteessa.[15]

Uran luomiseen liittyneet syyt olivat myös kestävin peruste vapaaehtoiseksi värväytymiselle. Lojaalisuuden kärsittyä lopulta haaksirikon ja sotainnon muutenkin laannuttua harvaksi käyneiden vapaaehtoisten tavallisin motiivi oli juuri uran luominen. Vapaaehtoisten joukossa tämä näkyi siten, että työläisten alkurynnäkön mentyä ohi suuri osa värväytyneistä oli nimenomaan sotaopistoihin kirjoittautuneita sivistyneistön edustajia.[16]

Miksi lojaalisuutta esiintyi?

Jukka-Pekka Pietiäisen mukaan äkillistä julkista lojaalisuuden puuskaa sodan alussa ei pidä tulkita niin, että suomalaisten tunteet emämaata kohtaan olisivat muuttuneet lämpimämmiksi, vaan pikemminkin tilannearviosta, jonka mukaan entinen mielenosoituspolitiikka oli vaarallista, koska viranomaisilla oli sotatilan aikana käytettävissään

6. Hoppu (2005) 42.
7. Hoppu (2005) 48.
8. Hoppu (2005) 48.
9. Pertti Luntinen (1985) *F. A. Seyn. A Political Biography of a Tsarist Imperialist as Administrator of Finland*, Jyväskylä, 238; Hoppu (2005) 52.
10. Hoppu (2005) 49.
11. Hoppu (2005) 44, 49, 52.
12. Hoppu (2005) 45, 51.
13. Hoppu (2005) 74–77, 129–130.
14. Hoppu (2005) 72, 87–88.
15. Veli-Matti Syrjö (2003) Haminan kadetit maailmalla, *Keisarillinen Suomen kadettikoulu 1812–1903*, Jyväskylä, 250, 288.
16. Hoppu (2005) 73.

tehokkaita keinoja niskuroinnin estämiseksi.[17] Tulkinta siitä, että suomalaisten ja venäläisten suhteet eivät olisi muuttuneet lämpimämmiksi on oikea, mutta varsinainen perustelu on toinen kuin Pietiäinen esittää. Pertti Luntisen mukaan Venäjän kostotoimia oli tietenkin varottava, mutta ennen kaikkea suomalaiset laskelmoivat, että uskollisuutta osoittamalla Venäjä saataisiin muuttamaan politiikkaansa. Näitä toiveita lisäsi Venäjän armeijan ylipäällikön sodan alussa puolalaisille antama julistus, jossa luvattiin parannusta heidän asemaansa sekä kansan jälleenyhdistymistä Venäjän suojeluksessa.[18]

Suomalaisten ja venäläisten keskinäiset suhteet eivät olleet maailmansodan puhkeamisen myötä muuttuneet paremmiksi ainakaan suomalaisen sivistyneistön osalta, se pelkäsi edelleen tulevaisuuden mahdollisuuksiensa kaventumista venäläistyvässä Suomessa. Lojaalisuutta osoittamalla toivottiin kuitenkin venäläisten yhdenmukaistamistoimien päättymistä ja paluuta autonomian aikaan, joka olisi turvannut Suomen sivistyneistön edut. Samalla suomalaiset sanomalehdet nauttivat päästessään heti sodan alussa näpäyttämään vihattuja panslavisteja, jotka olivat väittäneet Suomessa puhkeavan kapinan heti kun Venäjä joutuisi sotaan. ”Missä on sitten se kapina, jonka lorua täällä on levitetty”, *Uusi Suometar* kysyi ivallisesti 9. elokuuta 1914.

Poliittisten suhteiden ennallaan pysymisestä todistaa myös se, että suomalaiset poliitikot eivät ilmaisseet julkisesti tukeaan Venäjälle. Ainoa poikkeus oli suomalaisen puoleen entinen senaattori August Hjelt, joka kuitenkin vetosi ainoastaan haavoittuneiden sotilaiden auttamisen puolesta. Hjeltkin perusteli lausuntoaan nimenomaan sillä, että haavoittuneiden hyväksi toimimalla voitaisiin osoittaa venäläisten epäilykset suomalaisten epälojaalisuudesta vääriksi.[19]

Koko elo- ja syyskuun 1914 suomalaisten toiminta haki rajojaan. Punnittiin sitä, mitkä lojaalisuuteen viittaavat toimet olivat sallittuja ja mitkä eivät. Elokuun 1914 puolivälissä alkoi nuorsuomalaisen puolueen keskuudessa liikkua huhuja suunnitelmasta perustaa suomalainen vapaaehtoisjoukko. Hankkeen takana oli Bobrikovin aikana passiivisen vastarinnan johtajiin kuulunut nuorsuomalainen vakuutusjohtaja V. A. Lavonius.

Lavonius tavoitteli jopa 100 000 miehen suuruisen sotajoukon perustamista ja olisi halunnut julkaista suunnitelman omissa nimissään sanomalehdissä. Lavoniuskaan ei varsinaisesti halunnut osoittaa lojaalisuutta Venäjälle, vaan perusteli sotajoukon muodostamista lähinnä odotettavissa olevalla saksalaisten maihinnousulla. Aktiivisemmalla osallistumisella valtakunnan puolustukseen suomalaisilla olisi myös vankemmat perusteet vaatia autonomian täydellistä palauttamista. Nuorsuomalainen puolue Eero Erkon ja K. J. Ståhlbergin johdolla vastusti kuitenkin ehdotusta nimenomaan siksi, että se olisi heidän mielestään tarjonnut Venäjälle konkreettisen mahdollisuuden todistella ulkomaille suomalaisten lojaalisuutta. Sitä ei voitu sallia, koska Venäjä ei ollut vielä tehnyt mitään myönnytyksiä Suomelle. Lavonius joutuikin lopulta taipumaan puoluejohdon vaatimukseen asian hiljaisesta hautaamisesta.[20]

Syyskesästä 1914 lähtien sivistyneistön keskuudessa liikkui jatkuvasti huhuja siitä, että Venäjä muuttaisi politiikkaansa Suomea kohtaan.[21] Nämä huhut ruokkivat lojaalisuutta, mutta loputtomiin ne eivät voineet sitä ylläpitää. Sodan alusta lähtien lojaalisuutta oli tukenut myös toinen tekijä: ylei-

17. Jukka-Pekka Pietiäinen (1986) *Rudolf Holsti. Lehtimies, tiedemies, poliitikko 1881–1919*, Espoo, 193.
18. Pertti Luntinen (1992) ’Itsenäisajatus itää roudan alla’, *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. Osa 1. Irti Venäjästä*, Helsinki, 128.
19. ’Meilläkin toimintaan.’ *Uusi Suometar* 19.8.1914.
20. Hoppu (2005) 46–47.
21. Esimerkiksi Arvi A. Karisto (2000) *Punaista ja mustaa*, Hämeenlinna, 93.

Seur. sivu: Kurulainen Yrjö Hive, kansakoulun opettajan poika, liittyi ensimmäisen maailmansodan aikana Venäjän armeijaan ja on tässä kuvassa Kazanin sotaopiston junkkerin asussa. Useimpien muiden suomalaisten vapaaehtoisten tavoin hänenkään värväytymisensä ei varsinaisesti johtunut lojaalisuudesta Venäjää kohtaan. Suvun perimätiedon mukaan hän olisi itse halunnut opiskella maataloutta, mutta lähti isänsä tahdon mukaisesti sotaopistoon syksyllä 1914.

nen usko Venäjän ja sen liittolaisten voittoon. Saksaa vastassa oli vahva ympärysvaltojen liittoutuma, johon Venäjän ohella kuuluivat suurvalloista Iso-Britannia ja Ranska. Sotasensuurin toteuttaminen lehdistössä syksyllä 1914 vahvisti uskoa ympärysvaltojen voittoon, koska vain venäläisille suotuisat uutiset pääsivät julkisuuteen. Suomalaiset tukivat Venäjää myös siksi, että pelättiin saksalaisten maihinnousua ja sen aiheuttamia tuhoja. Esimakua tästä oli saatu heti sodan alussa Hangossa ja Tammisaaressa, jossa venäläiset olivat maihinnousun pelossa hävittäneet strategisia kohteita.[22]

Lopulta usko Venäjän politiikan muutokseen hiipui. Myös maihinnousun uhka alkoi tuntua epätodennäköiseltä. Lojaalisuudelta – oli se sitten todellista tai osittain keinotekoista, kuten kenraalikuvernööri Seynkin epäili – romahti perusta. Tämän suomalaisten mielipiteenmuutoksen ensimmäiset oireet on ajoitettavissa todennäköisesti jo syyskuun lopulle. Vapaaehtoisten värväytyminen Venäjän armeijaan romahti nopeasti jo syyskuun 1914 puolivälin jälkeen. Tähän on nähty suurimmaksi syyksi juuri yleisessä mielipiteessä tapahtunut muutos. Venäläisen hallinnon harjoittama politiikka hillitsi suomalaisten lojaalisuutta: sanomalehtiä sakotettiin ja jopa lakkautettiin, sensuuria kiristettiin ja santarmien valtuuksia lisättiin. Myös kuvernöörien toimintaan oltiin tyytymättömiä.[23]

Tampereen suomalaisen yhteiskoulun rehtori Kaarlo Tiililä kirjasi 2. lokakuuta 1914 päiväkirjaansa: ”Kaikenlaisia huhuja kulkee siitä, kuinka ihmisiä on joutunut kiinni verrattain vähäpätöisistäkin rikkomuksista, joita on pidetty valtiollisesti vaarallisina”. Venäläisen hallinnon virkavaltaisuus ja epäluuloinen suhtautuminen suomalaisia kohtaan kasvatti tyytymättömyyttä. Rehtori Tiililäkin joutui 19. lokakuuta käymään Tampereen poliisimestarin luona selvittämässä koulunsa riittämätöntä juhlavalaistusta ja vaatimatonta liputusta ylemmältä taholta määrättynä juhlapäivänä.[24]

Viattomimmiksi katsotuissa asioissa, kuten haavoittuneiden auttamisessa ja myös venäläisen sotaväen varustamisessa erilaisilla vaatetarvikkeilla, suomalaiset olivat valmiit auttamaan emämaata varsin pitkään. Näyttäisi siltä, että tämä etupäässä humanitaariseksi katsottava toiminta jatkui verrattain suurella innolla vuoden 1914 loppuun saakka. Poliittisesti arkaluonteisemmissa asioissa – joihin myös vapaaehtoisten värväytyminen Venäjän armeijaan kuului – lojaalisuus hiipui venäläisten pakkotoimien myötä viimeistään syyskuun 1914 loppupuolella.[25] Suomalaisille jäi entisen lojaalisuuden sijaan vaihtoehdoiksi passiivinen odottaminen tai aktiivinen toiminta. Jääkäriliikkeen synnyn ajoittuminen juuri tähän ajankohtaan sopii hyvin kokonaiskuvaan.

Suomalaisten myönteinen suhtautuminen Venäjän sotaponnisteluihin maailmansodan alussa oli siis ainakin sivistyneistön osalta pääasiassa tarkoitushakuista toimintaa omien päämäärien saavuttamiseksi. Kuitenkin siinä oli varsinkin sodan ensimmäisten viikkojen aikana vilpittömiäkin lojaalisuuden osoituksia, joissa tavallisen kansan lisäksi myös sivistyneistö oli mukana. Jälkeenpäin on sen sijaan virheellisesti esitetty, että lojaalisuuden takana olisivat olleet Suomen teollisuuspiirit, jotka hyötyivät Venäjästä sen tekemien sotatarviketilausten ansiosta. Myöhemmin sodan aikana tämä saattoi pitää paikkaansa, mutta lojaalisuuden vahvimpana aikana elo-syyskuulla 1914 asiat olivat toisin. Silloin Suomen teollisuus joutui sodan vuoksi ankarasti supistamaan tuotantoaan eikä se hyötynyt millään tavoin emämaan sodankäynnistä.[26]

Traagisin seuraus lojaalisuudesta oli satojen vapaaehtoisten värväytyminen Venäjän armeijaan. Traagista se oli erityisesti siksi, että vapaaehtoisista joka neljäs ei koskaan palannut sotaretkeltään. Venäjän ja Japanin välillä vuosina 1904–05 käydyn sodan synnyttämän vapaaehtoisuuden perusteella voidaan tosin päätellä, että kokonaan vapaaehtoiseksi värväytymistä ei olisi estänyt edes suomalaisten sortovuosina osoittaman mielenosoituksellisen vastarintapolitiikan jatkaminen vielä maailmansodan alussa. Kuitenkin se olisi todennäköisesti supistanut useihin satoihin noussutta vapaaehtoisuutta huomattavasti.

Vapaaehtoisten lojaalisuus

Venäjän armeijan vapaaehtoisten motiiveissa uskollisuus Venäjää kohtaan ei ollut tärkeä syy värväytymiseen. Rivimiesvapaaehtoisista tuskin moni edes oli poliittisesti erityisemmin valveutunut, vaan suurimmalla osalla heistä olivat tärkeimmällä sijalla jokapäiväiseen toimeentuloon liittyvät asiat. Huomattava osa rivimiehistä oli myös aiemmin tuomittu rikoksista, joten varsinkaan näillä tuskin oli erityisen lämpimiä tunteita valtiovaltaa kohtaan, käsittivät he sen sitten suomalaiseksi tai venäläiseksi. Vain muutamat vapaaehtoiset tai värväytymistä suunnitelleet henkilöt olivat olleet suoranaisessa yhteistyössä venäläisen hallinnon kanssa ennen värväytymistään.[27]

Upseerikoulutukseen hakeutuneen sivistyneistön osalta oli todennäköisesti vielä vähemmän kyse lojaalisuudesta Venäjää kohtaan. Itse asiassa voidaan osoittaa osan vapaaehtoiseksi lähteneistä ylioppilaista ja oppikoululaisista suunnitelleen alun perin käyttävänsä saamaansa sotilaskoulutusta sopivan tilaisuuden tullen Suomen hyväksi Venäjää vastaan. Viattomimminkin motiivein upseerikoulutukseen hakeutuneet olivat lähes poikkeuksetta kansallismielisen suuntauksen kannalla.[28]

Venäjän armeijan vapaaehtoisuus ei näin ollen ollut vastakkainen ilmiö sitä seuranneelle jääkäriliikkeelle, vaan jopa jonkinlainen heikko kajastus tulevasta. Tästä todistaa parhaiten se, että joko suoraan Venäjän armeijaan tai sen sotaopistoihin tiedetään pyrkineen 34 sellaista henkilöä, jotka myöhemmin siirtyivät Jääkäripataljoona 27:n riveihin Saksaan. Heistä yksitoista ehti myös palvella Venäjän armeijassa ennen jääkäriksi värväytymistään.[29] Pienin varauksin voidaankin sanoa, että ensimmäinen taho, josta suomalaiset maailmansodan aikana hakivat sotilaskoulutusta irtautuakseen Venäjästä, ei ollut Ruotsi eikä Saksa, vaan itse emämaa Venäjä.

Sota-ajan upseerikoulutuksen saaneiden vapaaehtoisten halu uhrautua Venäjän puolesta oli vähäistä. Ensimmäisessä maailmansodassa kaikista Venäjän armeijassa palvelleista suomalaisista upseereista suurimmat tappiot tulivat pitkään vakinaisessa palveluksessa olleiden, enemmän tai vähemmän venäläistyneiden henkilöiden osalle. Suomen Kadettikoulussa sotilaskoulutuksensa saaneiden – joiden joukossa toki oli myös näitä pitkään Venäjällä palvelleita aktiiviupseereita – suhteelliset tappiot maailmansodassa olivat selvästi pienemmät kuin ensiksi mainitun ryhmän.[30] Heidän lojaalisuutensa ei siis yltänyt samalle tasolle venäläistyneiden upseereiden kanssa.

Haminan kadetteihin sortovuodet olivat vaikuttaneet kenties syvemmin kuin muuhun suomalaiseen sivistyneistöön. Useille heistä sortovuodet merkitsivät upseerinuran päättymistä ja uuteen epävarmaan tulevaisuuteen siirtymistä. Haminan kadettikoulun käyneet upseerit olivat sortovuosien suurimpia häviäjiä. Heiltä odotettiin, että he seisoisivat lujina sortotoimia vastaan, kuten Veli-Matti Syrjö on todennut, ja he vastasivat tähän kutsuun. Kun suomalaisia tarkka-ampujarykmenttejä ensimmäisen sortokauden alussa lakkautettiin, vain noin joka kymmenes kadettiupseeri jatkoi palveluaan venäläisissä joukko-osastoissa.[31] Muut joutuivat etsimään itselleen siviiliammatin.

Vaikka siis Venäjän palveluksessa maailmansodassa olleiden Haminan kadettien voidaan olettaa suurelta osin kantaneen opinahjonsa isänmaallista henkeä, on mielenkiintoista todeta, että heidän suhteelliset tappionsa – sotaan osallistuneista noin 10 % kaatui[32] – olivat kuitenkin hieman maailmansodan aikana koulutettuja suomalaisia upseereita korkeammat. Sota-ajan pi-

22. Hoppu (2005) 32, 40–41.
23. Hoppu (2005) 41, 70, 126–128.
24. Paul Tiililä (2005) *Rehtorin päiväkirjat*, Vammala, 164–165.
25. Hoppu (2005) 128.
26. Hoppu (2005) 41, 117–119.
27. Santarmien kanssa yhteistyössä tiedetään olleen kahden vapaaehtoisen ja kolmen vapaaehtoiseksi lähtöä suunnitelleen henkilön. Hoppu (2005) 96–98, 108–109.
28. Hoppu (2005) 109–112.
29. Hoppu (2005) 109–110.
30. Tuomas Hoppu (2004) 'Maailmansodan rintamilta Venäjän sisällissotaan', *Suomalaiset ensimmäisessä maailmansodassa*, Helsinki, 29–30.
31. Syrjö (2003) 288.
32. Lars Westerlund (1997) *Polle. Den vinner som står ut två minuter längre på slagfältet. Generalöjtnanten Paul von Gerich 1873–1951. Del 2*, Helsingfors, 345.

kakoulutuksen saaneiden vapaaehtoisten tappiot kaatuneissa jäivät alle 7 %:iin huolimatta siitä, että yleensä nuorempien upseerien tappiot ovat suuremmat kuin korkeamman sotilasarvon saavuttaneiden upseereiden, joihin entiset Haminankin kadetit lukeutuivat. Osa Haminan kadeteista sitä paitsi toimi sota-aikana selustatehtävissä, kun taas maailmansodan aikana koulutetut upseerit olivat etupäässä rintamaupseereita.[33]

Sota-ajan upseerikoulutuksen saaneiden suomalaisten pienet tappiot todistavat siitä, että lojaalisuus Venäjää kohtaan ei ohjannut heidän toimintaansa. Tärkeämmällä sijalla oli sotilasarvosta jälkeenpäin saatava hyöty sekä ainakin osalla joukosta ensisijainen pyrkimys toimia isänmaan hyväksi sodan jälkeen. Kaatuminen Venäjän armeijassa ei kuulunut näihin intresseihin. Vielä selvemmin sota-ajan upseereiden toiminta tulee esille verrattaessa heidän tappioitaan vapaaehtoisten rivimiesten tappioihin. Venäjän armeijassa suomalaisten rivimiesten tappiot olivat erittäin raskaat: lähes kolmasosa heistä ei koskaan palannut sotaretkeltä Suomeen.[34]

Suurista tappioista huolimatta rivimiestenkään kohdalla tuskin oli kyse mistään uskollisuuteen perustuvasta uhrautumisesta Venäjän hyväksi. Pikemminkin kyse oli yhtäältä siitä, että rivimiehet olivat upseeristoa enemmän sitoneet tulevaisuutensa Venäjään, ja toisaalta siitä, että sotilailla ei juuri ollut muita vaihtoehtoja kuin mennä sinne, minne käskettiin. Näissä olosuhteissa pitkä rintamapalvelu syksystä 1914 lähtien johti rivimiesten osalta pakostakin raskaisiin tappioihin, kun taas upseerit pystyivät halutessaan välttelemään pahimpia paikkoja.

Venäjään sitoutumisella tarkoitan tässä sitä, että mikäli rivimies aikoi saada sodasta toivomaansa hyötyä, hänen oli palveltava tunnollisesti. Sodassa kunnostautuminen avaisi mahdollisuuden kohota yhteiskunnan portaikossa. Yrjönristit ja -mitalit takasivat valtiolta eläkkeen, jonka suuruudesta eräillä suomalaisilla oli liiankin ruusuinen kuva.[35] Vapaaehtoiset olivat varmasti myös nähneet, miten entisiä Turkin sodan veteraaneja kunnioitettiin tai miten varsinkin aliupseereiksi Suomen omassa sotaväessä kohonneet henkilöt olivat usein saaneet parempia työpaikkoja.

Venäjän armeijassa vietettyjen vuosien myötä osa rivimiehistä epäilemättä kuitenkin tunsi jonkinlaista yhteenkuuluvuutta venäläisten sotilastovereidensa kanssa. Erityisesti kaartinyksiköihin päätyneiden vapaaehtoisten on arveltu tunteneet ylpeyttä kuulumisesta Venäjän armeijan eliittiin. Yhteiskunnan alemmista sosiaalisista kerroksista tulleille vapaaehtoisille tämä oli varmasti ensimmäinen kerta, kun yhteiskunta osoitti heitä kohtaan erityistä luottamusta. Maailmansodan taisteluissa suuri osa kaartilaisista maksoi sen luottamuksen takaisin verellään.[36]

Aktiiviupseerien uskollisuus

Suomessa lojaalisuus Venäjää kohtaan hiipui nopeasti syksyn 1914 kuluessa. Varsinkin pitkään Venäjällä palvelleiden suomalaisten upseerien oli vaikea ymmärtää tätä. Tämän upseeriston tunnetuin edustaja oli sodan aikana kenraalin arvoon ylennyt Gustaf Mannerheim. Yli vuosi maailmansodan alkamisen jälkeen Mannerheim eli yhä ajatusmaailmassa, jonka muut suomalaiset olivat jo syksyllä 1914 hylänneet, koska Venäjä ei ollut tehnyt myönnytyksiä Suomen politiikassaan. Mannerheim uskoi yhä myönnytyksiin, mikäli Suomi vain osallistuisi aktiivisesti Venäjän sotaponnistuksiin.[37]

Mannerheimin toiminta selittyy oman henkilökohtaisen lojaalisuuden lisäksi osittain sillä, että hän ei rintamalla palvellessaan ollut tietoinen Suomessa vallinneista mielialoista. Helmikuussa 1916 Mannerheim saapui ensimmäisen kerran lomalle Suomeen ja ehdotti Suomen kaartinpataljoonan viimeiselle komentajalle, eversti Nikolai Mexmontanille, että tämä asettuisi 200 000 miehen vahvuisen suomalaisen vapaaehtoisarmeijan perustamishankkeen johtoon. Mexmontan kuitenkin kieltäytyi, ja samanlaisen torjuvan vastauksen Mannerheim sai myös eräiltä muilta henkilöiltä, joiden puoleen hän lomansa aikana kääntyi.[38]

Mannerheimin tavoin muutamat Venäjällä palvelleet upseerit – jotka myös tunsivat

huonosti yleisessä mielipiteessä tapahtuneen Venäjän vastaisen mielialan kasvun – tekivät samanlaisia yrityksiä suomalaisen vapaaehtoisjoukon perustamiseksi Venäjän armeijan yhteyteen. Nikolain ratsuväkiopistossa palvellut ratsumestari Karl Aejmelaeus-Äimä ehdotti vuodenvaihteessa 1916–17 suomalaisen legioonan muodostamista, ja keväällä 1917 everstiluutnantti Wilhelm Thesleff kannatti Suomen armeijan uudelleen muodostamista Venäjän tueksi.[39]

Molempiin upseerien ehdotuksiin oli selvästi vaikuttanut maailmansodan aikana tapahtunut kansallisten yksiköiden perustaminen Venäjän armeijan yhteyteen. Suomessa näiden hankkeiden edellyttämää kiinnostusta ei kuitenkaan ollut. Lojaalisuus ei ollut puhallettavissa uudelleen eloon edes maaliskuun 1917 vallankumouksen jälkeen, jolloin Venäjän väliaikainen hallitus palautti Suomelle autonomian. Suomessa alkoivat jo muutkin kuin aktivistit haikailla itsenäisyyttä. Itsenäisyydestä oli tulossa Venäjän romahduksen myötä reaalipolitiikkaa.

Maaliskuun vallankumouksen jälkeen uudistetussa Suomen hallinnossa oli aluksi vielä tiettyjä kaikuja menneiltä autonomian ajoilta. Muutamiin lääneihin nimitettiin kuvernööreiksi entisiä Venäjällä palvelleita suomalaisia reservinupseereita, ja nämä yrittivät saada alaisikseen poliisimestareiksi mm. maailmansodan aikana upseereiksi koulutettuja vapaaehtoisia. Suomen hallintoa pyrittiin siis ainakin eräiltä osin rakentamaan miehistä, jotka olivat palvelleet emämaata lojaalisti maailmansodan aikana ja jotka nyt saivat siitä palkkionsa. Juuri tähän sota-ajan upseerikoulutuksen saaneet vapaaehtoiset olivat alun perin pyrkineetkin. Mikäli Venäjän väliaikainen hallitus olisi ollut vahvempi, Suomen itsenäisyyskehitys olisi voinut pysähtyä tähän kesän ja alkusyksyn 1917 tilanteeseen. Siinä tapauksessa Suomen hallinto olisi saattanut joutua uudelleen Venäjällä palvelleiden, emämaahan enemmän tai vähemmän lojaalisti suhtautuneiden upseereiden käsiin.

Suomen historiassa ensimmäisen maailmansodan alku merkitsi käytännössä sortovuosien vastarintahengen jäämistä hetkellisesti sivuun. Se oli yllättävä käänne, jota ruokkivat suomalaisten taktiset näkemykset sekä realististen vaihtoehtojen puuttuminen. Samalla se oli viimeiseksi jäänyt yritys palata autonomian aikaiseen suomalais-venäläiseen rinnakkaiseloon. Vasta tämän yrityksen kariutuminen venäläisten välinpitämättömyyteen teki lopullisesti tilaa suomalaisten itsenäisyyspyrkimyksille sekä jääkäreille. ■

33. Hoppu (2005) 227.
34. Hoppu (2005) 227.
35. Hoppu (2005) 176.
36. Hoppu (2005) 225.
37. Stig Jägerskiöld (1965) *Gustaf Mannerheim 1906–1917*, Keuruu, 330–331.
38. N. Mexmontan (1929) *Ur frihetskrigets förhistoria. Militära arbeten och planer i Stockholm 1917*, Helsingfors, 8–9.
39. *Etelä-Suomi* 16.1.1917; Wilhelm Thesleff (1919), *Upplevelser under krigsåren 1914–1918*, Helsingfors, 120, 122.